

УДК 811.162.1'373.7'374

ФРАЗЕОЛОГІЯ У ПОЛЬСЬКИХ ПАРЕМІОЛОГІЧНИХ ТА ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛАХ

Галина КРАЙЧИНСЬКА

Національний університет “Острозька Академія”
вул. Семінарська, 2, Острог, 36800
Кафедра іноземних мов

У статті дано короткий огляд основних польських пареміологічних, пареміографічних та лексикографічних – XVI–XX ст., які презентують прислів'я, приказки та фразеологічні звороти.

На основі спеціальних загальних та науково-популярних видань розглядаються етапи розвитку польської пареміології, пареміографії та фразеографії. Коротко зроблено огляд нових лексикографічних праць, у яких більшою або меншою мірою фіксуються фразеологічні звороти (серія “Z Krukiem”); представлено теоретичні розробки основних понять фразеології польськими вченими. У статті здійснено короткий опис діалектної фразеографії польської мови.

Ключові слова: пареміологія, пареміографія, фразеологічний словник, етимологічний словник, фразеографія, сленгова фразеологія, діалектна фразеологія.

Польська фразеологія (фразеологію розуміємо широко) досить добре опрацьована у лексикографічних працях, представлених пареміологічними, пареміографічними, фразеографічними, фразеологічними та загальними словниками. Найстаріші лексикографічні праці засвідчують перехід вільних словосполучень у розряд стійких, тому зупинимось на них детальніше.

Пареміографія та пареміологія. Етапи розвитку польської пареміографії та пареміології тісно пов'язані між собою. Пареміологічні дослідження у Польщі започаткували збірки байок, прислів'їв та приказок XVI–XIX ст.¹ Найбільш відомими з цього періоду є збірка “Żywot Ezora Fryda, mędrca obyczajnego, i z przyrpowieściami jego” (Бернат, 1522), що налічує понад 200 байок і 200 прислів'їв, та збірка прислів'їв Піотра Кміта (1618), у якій зібрано 1800 пареміологічних одиниць. У середині XVI ст. Г.Кнапський уклав перший словник – “Słownik polsko-łaciński, łacińsko-polski”, що виник на основі часто уживаного контекстуального оточення слів. Автор розумів, що значення слів залежить від контексту, тому в алфавітному порядку подав значення цитат, навівши їх польські, латинські або грецькі відповідники. “Przysłowia polskie wybrane oraz sentencje moralne i powiedzonka dowcipne, obyczajne, z dodatkiem ich odpowiedników łacińskich i greckich”, що містяться у третій частині цього словника (1632), були дуже популярними, тому їх перевидавали більше 30 разів. На основі словника Г.Кнапського² через 300 років Я.Бистронь видав доволі об'ємний том при-

¹ *Urbańczyk S.* Słowniki i encyklopedie, ich rodzaje i użyteczność. Kraków, 2000.

² *G.Knapius.* Adagia Polonica. Kraków, 1632.

слів'їв “Adagia Polonica” (1400 сторінок). У 1933 р. Я.Бистронь представив збірку “Przysłowia polskie”, у якій відображені повітові хроніки, пов'язані з прізвищами відомих польських родів³. У 1658 р. вийшла книга А.М.Фредро “Przysłowia mów rotocznych, obyczajowe, gadne, wojenne”, у якій зібрані найбільш відомі розмовні та військові прислів'я. А.Даровський зібрав багатий матеріал, який виклав у праці “Przysłowia polskie odnoszące się do nazwisk szlacheckich i miejscowości”, що вийшла у 1874 р. Але, на жаль, автор не дав пояснення зібраному матеріалу. Взявши за основу збірку С.Адальберга “Księga przysłów, przypowieści i wyrażen przysłowiowych polskich” (1889–1894)⁴, у 1895 р. А.Брюкнер видав збірку “Przysłowia. Kartki z dziejów literatury i kultury polskiej”⁵, в останньому розділі якої, опираючись на знання давньої польської літератури, культури та історії, дав значення прислів'їв та інформацію про їх походження.

Польська історична пареміологія найбагатше представлена у фундаментальній праці Ю.Кшижановського – чотиритомній збірці “Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich” (НКРВВР) (1969–1978), створеній на основі праці С.Адальберга “Księga przysłów, przypowieści i wyrażen przysłowiowych polskich” (1889–1894) як її продовження. Пареміологія у цих збірках трактується широко. Готуючи збірку, С.Адальберг зібрав близько 100 000 виразів, але опублікував тільки 30 000, які вважав прислів'ями. Ю.Кшижановський розширив її, додавши ще 40 000 варіантів. Саме Ю.Кшижановський одним із перших у польському мовознавстві відзначив важливість пареміологічних та пареміографічних праць, звернув увагу на зв'язок прислів'їв з віруваннями, звичаями та культурними традиціями народу. Теоретичне обґрунтування прислів'їв учений дає у вступі. На його думку, “przysłowie” як мовознавче явище має форму простого або складного речення, “wyrażenie przysłowiowe” реченням не є, але на різницю між ними автор не вказує. Основними властивостями прислів'їв Ю.Кшижановський вважає наявність двох значень – буквального і переносного, причому друге переважає над першим; яскраву образність; дидактичний характер; малу змінність; міжнародну розповсюдженість.

Популярною версією НКРВВР є тритомна збірка “Mądrej głowie dość dwie słowie” (Warszawa, 1975), у якій міститься інформація про історію виникнення ustalених виразів. Однак у цій збірці переважають фразеологізми невідомої (забутої або незрозумілої) широкому колу етимології, що отримали нову документацію. Доказом надзвичайної популярності збірки та зростання зацікавленості прислів'ями є її третє видання накладом 50 000 примірників. На особливу увагу заслуговує матеріал “U średniowiecznych źródeł przysłów polskich”, вміщений у кінці другого тому збірки “Dwie nowe setnie przysłów polskich”⁶. Джерела інформації про походження паремій та фразеологічних зворотів подаються також у “O kulturę słowa” (1962–1979) В.Дорошевського, “Słowniku mitów i tradycji kultury” (1985) В.Копалінського, “Przysłowiach i powiedzeniach ludowych ze Śląska” (1954) Ю.Ондруша.

© Крайчинська Г., 2002

³ *Bystron J.* Przysłowia polskie. Kraków, 1933.

⁴ *Księga przysłów, przypowieści i wyrażen przysłowiowych polskich* / Ul. S. Adalberg. Warszawa, 1889–1894.

⁵ *Bruckner A.* Przysłowia utworzone z fragmentów pieśni ludowych (Studia paremiologiczne nr.1). Prace i Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne, 1921. T.2. S.29–51.

⁶ *Mądrej głowie dość dwie słowie* / Opr. J. Krzyzanowski. T.1–3. Warszawa, 1975. T.2. S.367–393.

Праця з теорії культури польської мови “Twardy orzech do zgryzienia, czyli o poprawności frazeologicznej” С.Бомби, що вийшла у Познані (1986), присвячена функціонуванню фразеологічних зворотів (термін “зворот” вживається автором широко і включає вирази, звороти, фрази). Ця праця належить до мовознавчих довідників, які дають оцінку вибраних фразеологізмів, їх інновацій (варіантів) та помилок. У теоретичній частині книги подається визначення фразеологічної норми та обґрунтування основ нормативного вживання фразеологічних одиниць, їх основних інновацій, вказуються типові помилки при вживанні. Друга частина книги містить варіанти нормативного вживання усталених виразів. Джерелом інновацій стали класична література, сучасна преса та популярні видання, але у праці не наводяться варіанти, що функціонують у живій розмовній мові. Вибрані для аналізу фразеологічні інновації порівнюються з першозразками, зафіксованими у таких основних лексикографічних працях, як SFJPS, SJPD, SJPSz, NKPWPP, SPPDK, що реєструють багато застарілих ФО.

Фразеологічні словники. Автором першого фразеологічного словника польської мови, що має назву “M. Arcta. Słownik frazeologiczny. Poradnik dla piszących” (1898) є А.Красновольський⁷. У передмові до словника автор зазначає, що “Słownik frazeologiczny” не охоплює усього об’єму фразеологічного матеріалу, оскільки його основна функція – бути “порадником” для тих, хто пише польською мовою. Усталені вирази, що є спільними для багатьох народів і мають спільне праслов’янське коріння (міфологію, літературу), А.Красновольський називає “przenośnie przysłowiowe”, а звороти, характерні тільки польській мові – “przenośnie idiomatyczne”. Четверте розширене видання цього словника здійснене у 1934 р.

Найстарішими лексикографічними пам’ятками, що представляють фразеологічні словники XVI–XVIII ст., є словники доби Відродження, але вони не містять прислів’їв. Характерною особливістю тієї епохи була латинсько-польська двомовність (до XVIII ст. латинська мова була домінуючою у школах і вищих навчальних закладах). Тому з винаходом друку у XVI ст. почали виходити двомовні (латинсько-польські, польсько-латинські) та багатомовні (латинсько-італійсько-польські (1533–1607), латинсько-німецько-грецькі (1594) словники з дослівним перекладом, що започаткували порівняльне вивчення фразеології. Вони фіксували сполучуваність слів і разом з тим подавали фразеологічні звороти. У той час. видано “Słownik łacińsko-polski” Я.Мончинського та “Słownik polsko-łaciński, łacińsko-polski” Г.Кнапського, у яких зафіксовано багато фразеологічних зворотів, кожен з яких подається окремо та вказуються їх польські відповідники.

У 60–70-х роках XX ст. виходять двомовні фразеологічні та загальні словники обсягом 1000–5000 фразеологізмів, метою яких є розвиток бізнесу, туризму та перекладацька діяльність. Серед двомовних словників, що фіксують фразеологічні звороти, варто виділити “Słownik frazeologiczny rosyjsko-polski” (1975) С.Кароляка, “Mały słownik idiomatyczny polsko-niemiecki” (1976) Я.А.Хохральського, “Fraseologiczny słownik francuzko-polski” (1969) Л.Заремби. “Słownik frazeologiczny rosyjsko-polski” С.Кароляка налічує 1000 фразеологічних одиниць, “Mały słownik idiomatyczny polsko-niemiecki” – близько 5000 фразеологічних зворотів (Я.А.Хохральський трактує фразеологію широко, вважаючи, що кожен фразеологічний зворот є ідіомом). Усталені вирази та ідіоми укладені у словнику за абеткою ключових слів, до польських ідіом наводяться відповідні їм німецькі ідіоми, а у випадку відсутності останніх дається їх тлумачення

⁷ M. Arcta. Słownik frazeologiczny. Poradnik językowy / A. Krasnowolski. Wyd. 4 poprawione i uzupełnione. Warszawa, 1934.

польською мовою. Втім, вказані автором звороти не завжди є фразеологізмами, крім усталених виразів, автор ввів до словника вільні словосполучення. У “*Fraseologicznym słowniku francuzko-polskim*” (1969) Л.Заремби також міститься близько 5000 фразеологічних зворотів, але цей словник складається з двох частин. У першій частині зафіксовано французькі ФЗ та їх польські еквіваленти, а за відсутності останніх автор поміщає переклад ФЗ польською мовою. На жаль, цитати наводяться тільки до французьких виразів. Друга частина словника – це індекс французьких фразеологізмів, занотованих у першій частині.

Одним із найбагатших фразеологічних словників у світовому мовознавстві є безцінний “*Słownik frazeologiczny języka polskiego*” (1967–1968), у двох томах, що вийшов за редакцією провідного польського фразеолога С.Скорупки. В основу SFJPS покладені теоретичні праці автора, викладені у мовознавчих журналах “*Poradnik Językowy*”, “*Język Polski*” у 1952–1953 р. У передмові до словника науковець подає теоретичне обґрунтування фразеології, яку розуміє дуже широко⁸. На основі закладених С.Скорупкою принципів класифікуються фразеологічні одиниці у більшості польських словників. В основу поділу зворотів автор поклав свою семантичну класифікацію і включив до словника усі типи виділених ним зворотів: “*luźne*”, “*łączliwe*” і “*stałe*”. SFJPS є певним видом стилістичного словника, оскільки містить велику кількість кваліфікаторів, що відображають стилістичне багатство мови. Тривалий час основною перевагою цього словника була багата ілюстрованість ФЗ цитатами з художньої літератури. Ключовими словами у словниковій статті виступають як окремі слова, так і фразеологізми, що є зручним у користуванні. Опрацьований у SFJPS фактичний матеріал походить з найважливіших лексикографічних джерел першої половини ХХ ст. (у виняткових випадках сягає ХVІ ст.) і охоплює останні двісті років, тому частина фразеологізмів є застарілою.

Мінімальну кількість фразеологічних зворотів включено до “*Małego słownika frazeologicznego współczesnego języka polskiego*” (1992) С.Бомби, Я.Ліберек Цей словник має не лише нормативний характер – він є різновидом фразеологічного довідника-порадника, у якому реєструються і пояснюються мовні факти: вирази, звороти, фрази⁹. У MSFBL налічується понад 250 популярних та загальновідомих фразеологізмів, які презентуються у контексті, що подається як зразок їх правильної форми і допомагає попередити помилки у практичному використанні фразеологізмів. На відміну від словника С.Скорупки, у словнику С.Бомби, Я.Ліберек зібрані усталені вирази 70–80-х років ХХ ст.

Звороти, що належать до діалектних неологізмів, фіксують автори особливого науково-теоретичного словника “*Addenda do frazeologii polskiej*” (1979) А.Богуславського і Т.Гарниш-Козловської. Автори, з одного боку, започаткували розвинутий та систематичний запис реєстрованих одиниць мови, а з другого – зробили методологічну спробу виділення фразеологічних одиниць, їх фіксації та характеристики. У “*Addendi*” вказано велику кількість фразеологізмів та їхніх варіантів, не занотованих в основних існуючих лексикографічних джерелах. Пробний зошит вміщає близько 700 фразеологізмів, які відіграють значну роль у мові. За основні джерела, на підставі яких матеріал був укладений, автори взяли SJPД, SPPD, MSJPS, SFJPS, тому він не відповідає сучасним вимогам.

⁸ *Słownik frazeologiczny języka polskiego* / Pod red. S.Skorupky. T.1–2. Warszawa, 1967–1968. T.1. S.6–7.

⁹ *Mały słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny* / Opr. S.Bąba, J.Liberek. Warszawa, 1992. S.30.

Польську фразеографію збагатив однотомний “Popularny słownik frazeologiczny” (2000) К.Гловінської¹⁰. Він є одним із перших словників, створених на основі аналізу комп’ютерного корпусу польської фразеології. Документаційну базу словника становлять цитати з текстів Інтернету, творів художньої літератури та преси за останні 20 років.

Новий “Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny” (2001) С.Бомба та Я.Ліберек містить багатий документаційний матеріал. При його укладанні використано комп’ютерну картотеку Польського наукового видавництва (PWN), яка налічує понад 100 000 цитат. Більшість з представлених фразеологізмів С.Бомба, Я.Ліберек доповнюють варіантними ФО. Автори SFWP намагалися “створити в міру об’єктивний образ” сучасної фразеологічної норми польської мови, тому сконцентрувалися “на точному представленні якісного і кількісного аспекту, на вдалій дефініції значень, на презентації окремих фразеологічних одиниць у всіх варіантах і на вказуванні способів їх поєднання в граматичному і семантичному сенсі, у найближчому контексті”¹¹. Хронологічно словник охоплює тексти останніх 30 років ХХ ст. Як у більшості словників, у теоретичній частині цього словника автори дають класифікацію фразеологічних одиниць (приймається їх поділ за С.Скорупкою, А.Пайдзінською, А.М.Ле-

вицьким). Основу словника становлять “stałe związki wyrazowe”, які характеризуються “найвищим ступенем нерегулярності”, “związki łączliwe” або, як їх ще називають, “połączenia frazeologiczne lub frazemy”, “тобто такі, складники яких не повністю злексикалізувалися”, “wyrażenia i zwroty o charakterze porównawczym”¹². В алфавітному порядку у SFWP зареєстровано 4 000 зворотів, функціонування яких підтверджується 15 000 цитат. Після ілюстрації ФЗ у цитатах подається схема лексичного поєднання його компонентів, що є новинкою лексикографії. У квадратних дужках у словниковій статті вміщено додаткову інформацію про форму та походження звороту, подаються стилістичні кваліфікатори. Дефініції ФО частіше мають форму описового речення або фрази.

Фразеологізми біблійного походження зібрав та пояснив Ян Годінь у словнику “Od Adama i Ewy zaczynać. Mały słownik biblizmów języka polskiego”, який вийшов у 1995 р.¹³ Цей словник належить до фразеологічних, оскільки 90% ключових виразів у ньому становлять фразеологічні звороти. Вчений помістив енциклопедичні дані про значення та етимологію біблійних висловів, а також подав їх цитатні ілюстрації. Під біблеїзмами автор розуміє вирази, що походять з перекладу Біблії або такі, що виникли під впливом біблійних текстів, але, здебільшого, втратили зв’язок з першоджерелом, тому перебувають у загальному вживанні.

Загальні та науково-популярні словники. До загальних словників, що містять багатий фразеологічний матеріал, належить восьмитомний історичний “Słownik języka polskiego”, виданий на початку ХХ ст. (1900–1927) у Варшаві і тому відомий як “Słownik Warszawski”¹⁴. Його автори Я.Карлович, А.Кринський, В.Недзьведзький так само, як С.Лінде, В.Дорошевський, С.Скорупка, належать до когорти мовознавців, що започаткували польську лексикографічну школу. “Słownik Warszawski”, укладений на основі етимологічного словника С.Лінде, певний час виконував функцію нормативного, орфографічного та тлумачного словника. Однак він був дуже дорогий,

¹⁰ Popularny słownik frazeologiczny / Opr. K.Głowińska. Wilga, 2000.

¹¹ Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny / Opr. S.Bąba, J.Liberek. Warszawa, 2001. S.7.

¹² Ibid. S.7–8.

¹³ Godyń J. Od Adama i Ewy zaczynać. Mały sownik biblizmów języka polskiego. Kraków–Warszawa, 1995.

¹⁴ Słownik języka polskiego / Opr. J.Karłowicz, A.Kryński, W.Niedzwiedzki. 1900–1927.

а отже, недоступний для широкого кола читачів. Фразеологізми і прислів'я, що поміщені у цьому словнику, не систематизовані, розкидані і окремо не виділені. Відсутність теоретичної частини словника утруднює розуміння концепції та принципів, за якими його було укладено.

Друга половина ХХ ст. характеризується швидким розвитком лексикографії. У цей період виходить 11-томний "Słownik języka polskiego" (1958–1969) за редакцією відомого польського мовознавця В.Дорошевського. Виданням цього словника починається "ера словників" у Польщі. У SJPД дуже виразно окреслена фразеологія, подаються загальновідомі прислів'я та коментарі до фразеологічних зворотів із незрозумілим змістом. Підґрунтям для виникнення цієї монументальної праці послужили теоретичні статті, надруковані автором у мовознавчих часописах 1951–1959 рр. ("Poradnik Językowy", "Język Polski", "Nowa kultura"). У передмові до SJPД В.Дорошевський викладав теоретичні основи польської лексикографії і торкнувся основних теоретичних питань фразеології. Він виділив чотири типи фразеологізмів, його класифікація базується на семантичних критеріях (береться до уваги ступінь сполучуваності компонентів звороту)¹⁵. Перший тип – "związki stałe" – це усталені вирази, значення яких не виникає із суми значень їх складників; другий тип, "związki wymiennoczlónowe" – це вирази, у яких один із членів змінюється на синонімічне слово; третій – "łączliwe związki frazeologiczne", в яких один із компонентів має необмежене коло семантичних поєднань; четвертий – "związki frazeologiczne luźne", або випадкові сполучення слів. Краше опрацьована графіка цього словника, усталені вирази подаються після певної позначки. До словника включено матеріал останніх двох століть, тому він є дещо застарілим. SJPД перевидало у 1996 р. і здійснено його електронну версію.

Наприкінці 90-х років (1995–2001) на книжковому ринку Польщі з'явилась нова серія менших науково-популярних словників нормативного та спеціального характеру варшавського видавництва PWN, що налічує більше десяти позицій. Це серія "Z Krukiem". Фразеологія певною мірою представлена у "Słowniki polskich przekleństw i wulgaryzmów" (1995), "Słowniki polszczyzny potocznej" (1996), "Słowniku synonimów polskich" (1998), "Podręcznym słowniku języka polskiego" (2000), "Praktycznym słowniku poprawnej polszczyzny"; "Słowniku eufemizmów"; "Podręcznym słowniku frazeologicznym języka polskiego" (1995). Детальніше зупинимося на "Podręcznym słowniku frazeologicznym języka polskiego" С.Бомби, Г.Дзямської, Я.Ліберек. У PSFB зафіксовано найбільш популярні в останні роки фразеологізми, що набули нормативного характеру. Автори словника обрали новий підхід до підбору фактичного матеріалу – використали статистичні дані комп'ютерного банку видавництва PWN. Це допомогло їм вирізнити звороти, що "становлять образ польської мови кінця ХХ століття"¹⁶. Представлені у PSFB фразеологізми підібрані за трьома основними критеріями: семантичним, стилістичним та критерієм частотності вживання. Високий науковий рівень забезпечений цілою серією текстів та цитат, що ілюструють вживання представлених у словнику усталених виразів. Застарілі та архаїчні звороти до словника не увійшли.

¹⁵ Słownik języka polskiego / Red. naczelny W.Doroszewski. T.1–11. Warszawa, 1958–1969. S.XXXVI–XXXVII.

¹⁶ Podręczny słownik frazeologiczny języka polskiego / Opr. S.Bąba, G.Dziamaska, J.Liberek. Warszawa, 1995. S.12.

“Podręczny słownik języka polskiego” (2000) Ельжбети Соболя, що є адаптацією “Małego słownika języka polskiego”, збагатив словникову серію науково-популярних словників нормативного та спеціального характеру. Незважаючи на невеликий обсяг, PSJPS містить фразеологічні звороти сучасного ужитку і призначений для забезпечення потреб школи. До словника ввійшли найчастіше вживані фразеологічні звороти, подані їх дефініції, у деяких випадках вміщена інформація про мову, з якої запозичений зворот.

На семантичному критерії базується “Słownik polszczyzny potocznej” (1996) Я.Анусевича, Я.Скавінського, виданню якого передували теоретичні статті, представлені у мовознавчих журналах. “Słownik polszczyzny potocznej” реєструє ФЗ за номінативними або вербальними компонентами, які є складниками даного фразеологізму. Лексично-семантичний поділ на поля допоміг авторам підібрати тематично пов’язані між собою слова й усталені вирази. У “Słowniki polszczyzny potocznej” наведені усталені вирази та їх варіантні компоненти. Алфавітний індекс, вміщений у кінці словника, полегшує їх пошук. Цей словник хоч і не повністю охоплює фразеологію, що належить до розмовного стилю, але є досить повним зібранням сленгових та розмовних ФЗ польської мови.

Етимологічні словники. Відомі польські етимологічні словники С.Адальберга, С.Лінде, А.Брюкнера, А.Славського дають не лише етимологію слів, а й фразеологічних зворотів. Водночас вони є історичними словниками, наповненими старопольським матеріалом, на основі якого можна досліджувати походження слів та усталених виразів, встановлювати походження і значення польських та запозичених слів.

Виданням безцінного шеститомного “Etymologicznego słownika języka polskiego” (1807–1814) С.Лінде відкрив нову еру у лексикографічній справі, а також заклав основи документування та виділення у словниковій статті значень слів і ФЗ. Його словник – еталон, взірць тогочасної польської мови. У ESJPL зібрані слова і фразеологізми, що в минулому вживалися у мові преси та літератури. Окрім інформації про походження та способи вживання слів і зворотів, автор наводить цитати, зазначаючи їх джерела (книгу та сторінку, з якої взято приклад), що засвідчує використання фразеологізмів польськими класиками. Словник містить дефініцію слів, однак в ньому відсутнє їх аналітичне тлумачення. Фразеологізми даються у середині словникової статті як приклади, вони не виділені спеціально. Незважаючи на це, заслуги С.Лінде у галузі фразеології надзвичайно вагомі – він розробив принципи, на основі яких презентуються фразеологізми, вказав способи їх реєстрації, вперше у лексикографічній справі дав приклади їх контекстного вживання.

Метричні відомості про слова та про походження прислів’їв містяться у “Słowniki etymologicznym języka polskiego” (1927), дослідника-етимолога А.Брюкнера. На жаль, значення прислів’їв у ньому не занотовані – автор обмежився поданням основних джерел їх виникнення (звичаї, традиції, пісні).

Систематичний перегляд слов’янських відповідників слів із врахуванням різних їх значень подає “Słownik etymologiczny” (1952–1956) А.Славського. Окремими зошитами він почав виходити у 1952 р., його метою було замінити певною мірою застарілий словник А.Брюкнера. Але словник А.Славського незавершений – він закінчується літерою L. Першим повним етимологічним словником у двох томах є новий “Etymologiczny słownik języka polskiego” (2000) А.Баньковського. Актуальність цього словника полягає у тому, що він пояснює походження власне польських і запозичених слів, вказує еволюцію їх значення на тлі інших слов’янських та індоєвропейських мов.

“Słownik etymologiczny kaszubszczyzny” доповнює етимологічні словники А.Брюкнера і Ф.Славського. Словник кашубщини зафіксував специфічні кашубські інноваційні вислови, а також ту частину лексики, яка є спільною для інших діалектів. Поза фіксацією в останньому залишилися слова, однакові в кашубському діалекті та польській літературній мові.

Інші лексикографічні джерела теж частково подають фразеологію. Це словники синонімів польської мови, або “Słowniki wyrazów blizkoznaczných”, укладені за семантичним критерієм. До таких словників належить словник Р.Завілінського “Dobóг wyrazów. Słownik wyrazów blizkoznaczných i jednoznaczných” (1926), С.Скорупки “Słownik wyrazów blizkoznaczných” (1957, 1988), А.Красінського “Słownik synonimów polskich” (Т.1–2, 1895). Словник Р.Завілінського складається з двох частин. Перша частина, укладена за шістьма семантичними групами, включає поняття, пов’язані з мисленням, простором, матерією, розумом, волею, почуттями. Спочатку подаються іменники, після них словосполучення з іншими частинами мови, серед яких стійкі, але останні не виділені додатково. У кінці розташовані фразеологічні звороти, дані без пояснення.

“Słownik wyrazów blizkoznaczných” С.Скорупки, як і словник Р.Завілінського, складається з двох частин. Поділ у ньому здійснено на десять семантичних груп. У SWBS охоплюється багатий фразеологічний матеріал, об’єднаний за семантичним критерієм. У вступі до словника С.Скорупка зазначає, що фразеологічні звороти класифікуються як синонімічні одиниці ряду, тому вони розміщені у групі синонімічних зворотів. Краще опрацьована графіка цього словника: зірочка застерігає, що наступні члени ряду відрізняються значенням від ключового слова. Близькі за значенням звороти відокремлені від слів квадратними дужками, фрази – кружечком. У кінці групи, після позначки “rog.” (порівняй), даються слова, що у класичному розумінні не є синонімами, але певним чином пов’язані значенням зі словами даної групи. До словника включено близько 30 000 слів і фразеологічних зворотів, які подаються у типовому вживанні. Друга частина SWBS – це індекс усіх слів й усталених виразів, що виступають у першій його частині. “Słownik wyrazów blizkoznaczných” С.Скорупки є дуже популярним.

Словник мови фольклору, що представляє фактичний матеріал як компонент певної культури, а також акцентує увагу на семантичних аспектах усталених виразів, представлений у “Słowniki ludowych stereotypów językowych” (1980). Над укладанням цього словника працював авторський колектив під керівництвом Я.Адамовського. У роботі над ним використано результати праці польських діалектологів та етимологів. Основним завданням, яке ставили перед собою його автори, є аналіз та опис мовних стереотипів, що утвердилися у народній культурі. У “Słowniki ludowych stereotypów językowych” дається також етимологічне значення усталених виразів. Діагностичним контекстом, використаним для встановлення значення і конотації слова, є цілий текст.

Досить широко представляє фразеологізми “Praktyczny słownik poprawnej polszczyzny nie tylko dla młodzieży” А.Марковського (Серія “Z Krukiem”, 1995), що доповнює список основних джерел нормативного характеру. Основним завданням словника є задовільнення потреб шкільної молоді, тому у ньому даються основи правильного вживання слів і фразеологічних зворотів: занотовані ті фразеологізми, які неправильно трактуються, форма яких неправильно змінюється або які мають декілька варіантів.

У 1995 р. у серії “Z Krukiem“ наукове видавництво PWN перевидало “Słownik poprawnej polszczyzny”. Цей словник має нормативний характер: майже на кожне слово, представлене у реєстрі, є приклади правильного вживання. Він, з одного боку, охоплює доволі багато рідкісних слів обмеженого вживання, з другого – не відповідає сучасним вимогам часу – матеріал, що міститься у ньому, зібраний до 1970 р. Цей словник перевидавався декілька разів, що свідчить про велику його популярність. Вперше “Słownik poprawnej polszczyzny” вийшов під назвою “Ortoepiczny słownik” (1937). Його автор, С.Шобер, заклав початки теоретичного опрацювання польської фразеології, що було значним кроком у вивченні фразеології як окремої лінгвістичної дисципліни. С.Шобер розуміє фразеологію як скарбницю виразів та ідіоматичних зворотів, він звертається до історичних умов виникнення фразеологічних зворотів у мові. Третє доповнене видання словника вийшло під назвою “Słownik poprawnej polszczyzny” (1958). У 1973 р. словник був перевиданий за редакцією В.Дорошевського і Г.Курковської. В останній його версії досить багато представлених ФЗ, подаються їх варіанти, звертається увага на правильність їх вживання (зафіксовані фразеологізми, у яких неправильно змінюється форма або значення яких неправильно розуміють мовці).

Найчастіше вживані фразеологічні звороти реєструються “Małym słownikiem języka polskiego” (1997), опрацьованого на основі одинадцятитомного SJPD, і вперше виданого у 1968 р. за редакцією С.Скорупки, Г.Аудерської, З.Лемпільської. Із змінами та доповненнями MSJP перевидавався 12 разів, що свідчить про його надзвичайну популярність. Останній має доступний науково-популярний характер, у ньому окреслюється сфера застосування ФЗ, що підкріплюється багатим ілюстративним матеріалом.

Чільне місце фразеологія займає у “Słowniki współczesnego języka polskiego” (1996, 1998) Б.Дуная. SWJPD є найоб’ємнішим загальним словником польської мови (містить більше 62 тис. слів). У словниковій статті знаходимо дефініцію значень слів та ФЗ, а також приклади їх нормативного вживання. Це єдиний словник польської мови, укладений на зразок американських та англійських словників. Він відрізняється від попередніх польських словників тим, що стрижневими у ньому виступають не лише окремі слова, а й фразеологізми. У SWJPD вміщено багато слів і виразів, які не фіксувалися іншими словниками. Тексти зворотів складені за даною у словнику схемою, на основі якої можна встановити його варіанти, що актуалізуються у письмовій та усній мові¹⁷.

Особливим видом словників є підручники дидактичного характеру, укладені у формі словників. Такі підручники є специфічними і мають риси науково-популярних і наукових видань, вони призначені для вивчення польської мови як іноземної.

У 80-х роках Полонійний Інститут Ягеллонського університету у серії “Biblioteka Pomocy Dydaktycznych do nauczania obcokrajowców języka i kultury polskiej” видав підручники для навчання іноземців польської фразеології, а саме: “Brak mi słów. Podręcznik do nauczania obcokrajowców słownictwa języka polskiego. Słownictwo tematyczne” (1996) М.Хлопської, Р.Форнельського,; “Słowa i rzeczy. Zbiór materiałów do nauczania słownictwa tematycznego” (1998) М.Шельц, “Słownik gniazdowo-słowo-twórczy języka polskiego” (1999) М.Скаржинського. Виданий у цій серії підручник Ельжбети Рибіцької “Nie taki diabeł straszny. Podręcznik frazeologii dla obcokrajowców” (1994) є новинкою видавництва, він становить певний вид фразеологічного підручника, що допомагає навчати іноземців польського вокабуляру. Його мета – “навчання

¹⁷ Słownik współczesnego języka polskiego / Red. naukowy B.Dunaj. Warszawa, 1996. S.XVIII.

ідіомів, їхніх значень і функціонування на лексичному, структурно-граматичному та культурному рівнях”¹⁸. Підручник складається з двох основних елементів: презентації найбільш уживаних ФЗ та вправ, спрямованих на закріплення їх правильного вживання у мові. Пояснення усталених виразів здійснюється за допомогою малюнків, потім подається їх семантична дефініція та наводяться приклади нормативного вживання.

Виданням, призначеним для навчання польської мови як іноземної, передували ідіоматичний “Mały słownik frazeologiczny” (1965, 1968), Т.Іглічовської, Х.Курковської, виданий для навчання іноземців польської фразеології. Цей словник, упорядкований за системним підходом, складається з двох зошитів і є незакінченим. У пробному зошиті словника (1963) висвітлені основні риси людини її фізичний і психічний стан; у першому (1966) – час, простір, кількість, міра, ступінь. Подаються приклади вживання ФЗ у контексті.

До розряду інших словників, які нотують найчастіше вживані фразеологізми, належить “Inny słownik języka polskiego” (2000), укладений авторським колективом за редакцією М.Банько. Словник містить велику кількість прислів’їв та фразеологічних зворотів, розуміння і знання яких, на думку авторів, зменшується у сучасній мові, тому ISJP подає пояснення їх значення. У вступі автори помістили теоретичні обґрунтування основних понять фразеології, вказали критерії, за якими представлено фразеологізми. Оскільки загальний зміст прислів’я може актуалізуватися в конкретних ситуаціях різними способами, автори вважають за доцільне подати їх семантику, пояснюючи метафори, на основі яких утворено прислів’я. Приклади на вживання фразеологічних зворотів черпаються переважно з редакційної картотеки цитат та комп’ютерного корпусу видавництва, тому архаїчні звороти до словника не включено. Деякі звороти наводяться у скороченому вигляді, що, на думку авторів, допоможе зосередити увагу на вживанні та значенні цих одиниць¹⁹.

Близько 500 популярних прислів’їв та цитат латинського й іншомовного походження міститься у кінцевій частині “Słownika wyrazów obcych” (1971), виданого за редакцією Я.Токарського. “Słownik wyrazów obcych” містить 27 000 ключових слів з додатковим їх поясненням.

Сленгова та діалектна фразеографія. В останні роки зросла зацікавленість польських мовознавців сленговою та діалектною фразеологією польської мови. Сленгові та діалектні словники обмежуються матеріалом одного села або місцевості, вони рееструють сучасні розмовні фразеологізми, вирази міських та сільських говірок, жаргонні вислови. Упродовж останнього десятиліття вийшли нові словники польських сленгів та діалектів: “Słownik gwary studenckiej” (1994); “Słownik gwary uczniowskiej” (1991); “Słownik argotyzmów” (1995); “Słownik polszczyzny potocznej” (1996); “Polski słownik pijacki i antologia badawcza” (1991). “Słownik gwary studenckiej” складається з двох частин. Його перша частина укладена за семантичним критерієм (за семантичними полями): Człowiek, Praca, Cechy fizyczne, Koledzy, Cechy psychiczne, Postawa wobec otoczenia, Miłość, Rodzina, Życie towarzyskie, Warunki życia w mieście. У другій частині цього словника в алфавітному порядку розташовано фразеологізми з цифровими посиланнями до першої частини. Такий тип словника є рідкістю у польській лексикографії. Новинкою польського лінгвістичного ринку є “Słownik argotyzmów”, що містить опис польського сленгу. У період швидкого зникання польських

¹⁸ Rybicka E. Nie taki diabeł straszny. Podręcznik frazeologii dla obcokrajowców. Kraków, 1994. Вступ. С.9.

¹⁹ Inny słownik języka polskiego / Pod red. M.Bańko. Warszawa, 2000. S.XXVII.

говірок виник “Słownik gwar polskich” (1900) та багато діалектних словників, серед яких двохтомний “Słownik polsko-kaszubski” Й.Трепчика (1994), що має служити тим, хто послуговується кашубським діалектом.

Такий короткий огляд основних лексикографічних, пареміологічних та фразеологічних джерел, які нагромадили великий пареміологічний та фразеологічний матеріал. Маємо надію, що стаття викличе зацікавлення в українському мовознавчому світі, оскільки доступ до іншомовних видань є обмеженим.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

1. ISJP. – Inny słownik języka polskiego / Pod red. M.Bańko. Warszawa, 2000.
2. ESJPL – Etymologiczny słownik języka polskiego / Opr. S.Linde. Warszawa, 1807–1814. Wyd. 2. 1854–1860.
3. MSFBL – Mały słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny / Opr. S.Bąba, J.Liberek. Warszawa, 1992.
4. NKPWPP. – Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich / Pod red. J.Krzyżanowskiego. T.I–IV. Warszawa, 1969–1978.
5. PSFB – Podręczny słownik frazeologiczny języka polskiego / Opr. S.Bąba, G.Dziamska, J.Liberek. Warszawa, 1995.
6. PSJPS – Podręczny słownik języka polskiego / Opr. E.Sobol. Warszawa, 1996.
7. SJPD – Słownik języka polskiego / Red. naczelny W.Doroszewski. T.1–11. Warszawa, 1958–1969.
8. SJPSz – Słownik języka polskiego / Red.nauk. M.Szymczak. T.1–3. Warszawa, 1978–1981.
9. SFJPSk – Słownik frazeologiczny języka polskiego / Pod red. S.Skorupki. T.1–2. Warszawa, 1967–1968.
10. SWBS – Słownik wyrazów blizkoznaczych / Pod red. S.Skorupki. Warszawa, 1957.
11. SWJP – Słownik współczesnego języka polskiego / Red. naukowy B.Dunaj. Warszawa, 1996.
12. SFWP – Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny / Opr. S.Bąba, J.Liberek. Warszawa, 2001.
13. ФЗ – Фразеологічний зворот.

PHRASEOLOGY IN POLISH PAREMIOLOGICAL AND LEXICOGRAPHICAL SOURCES

Galyna KRAJCZYNS'KA

National University of Ostroh Academy
2, Seminarska Str., Ostroh, 36800
Department of Foreign Languages

The article deals with the Polish paremiological, paremiographical and lexicological sources of the XVI–XX centuries, which present proverbial phrases, proverbs and phraseological units.

On the basis of special general and popular-science sources, the main periods in the development of Polish paremiology, paremiography and phraseography are con-

sidered. The article presents a short description of new lexicographical works in which phraseological units are fixed (seria "z Krukiem"); the theoretical analysis of main phenomena of phraseology is made. The article gives the short description of dialectal phraseology of the Polish language.

Key words: paremiology, paremiography, phraseological dictionary, etymological dictionary, phrasal units, phraseography, slang phraseography, dialectal phraseology.

Стаття надійшла до редколегії 11.05.2001

Прийнята до друку 18.06.2001